

Deczember 1—2. Kedd. Szerda. Délig gyűlésbe voltam. Az angáriámat a főperceptortól kivettem. Kazinczy Laczinak 5 frtot, B. Samu-nak pedig 10 ezüst frtot és 2 ezüst huszast adtam kölcsön. Vacsorán nálunk volt Pécsy Tamásné. Igen kegyetlen hideg idő volt.

3. Csütörtök. Reggel a Sárosi és Borsodi V. Ispánoknak irtam a faggyú iránt. Délig gyűlésen voltam. Horváth a szabó megmért, 7 frtban alkudt meg az atyám vele. Délután először Patay Jancsinak és B. Feri-nek levelet írtam, azután 6-ig gyűlésben voltam. A V. Ispánné Pécsy Tamásnéval elment Eperjesre. Igen kemény hideg idő volt.

CZÉKUS LÁSZLÓ.

KÖZLEMÉNYEK IROMÁNYTÁRCZÁMBÓL.

Az oklevél-publicatiókat illetőleg ma már azon vezérelv van elfogadva, hogy a reánk maradt középkori okleveleket minden válogatás, minden megszorítás nélkül tömegesen kell napfényre bocsátani, amennyiben t. i. az ilyen eljárást fincialis vagy más okok nem teszik lehetetlenné. (Lásd erre nézve: Horvát Árpád, Oklevéltani Jegyzetek »Bevezetés« 62. lap és »Diplomatikai Kortan« 15. lap.) — Hát én úgy vagyok meggyőződve, hogy ez a vezérelv, mely az oklevél-publicatiók tekinté-
*tében már teljesen érvényre jutott, hogy ez az irodalomtörténet és kultúr-
 történet körében is bír jogosultsággal.* Ezen felfogásom, ezen meggyőző-
 désem szolgáljon tehát mentességemül arra nézve, hogy az alább közlendő
 emlékeket és emlékezéseket, melyek többé-kevésbbé reám vonatkoznak,
 napfényre bocsátani merészkedem, — daczára annak, hogy én nem vagyok
 hires ember, és nem is leszek az soha; de még azon momentumnak
 meggondolása is segített legyőzni eddigi tartózkodásomat, s a személyes
 vonatkozású publicatiók iránt érzett ellenszenvenemet, hogy az ilyen iromá-
 nyok a tulajdonos halála után legtöbbször el szoktak kallódní. — Az
 általam közlendő emlékek azonban olyan tartalmuak, hogy magyarázó
 jegyzetek vagy commentár nélkül a mai kor embere alig értheti azokat:
 és így megint előáll reám nézve a kényes helyzet, amelybe már egyszer
 jutottam, amidőn t. i. 1885-ben az Országos Statistikai Hivatal felhívása
 következtében e Hivatal számára jelentést készítettem saját könyvtáram
 mibenlétééről, — s amidőn a jelentésem zárszavában e szavakat intéztem
 a Statistikai Hivatalhoz: »nagyon nem szeretek magamról beszéltetni,
 még kevésbbé pedig magamról beszélni; és mégis kénytelen vagyok az
 előrebocsátottak megértése és igazolása végett egyet-mást elmondani, ami

személyemre vonatkozik»; — igen is, most ismét kénytelen vagyok az e cikkben közlendőknek megértése és igazolása tekintetéből egyet-mást elmondani, a mi személyemre vonatkozik; miután (miként erről meggyőződtem) ezen autobiographiai adatok nélkül az általam közlendő emlékek egy része az olvasók előtt majdnem érthetetlen maradna.

Kezdem pedig közleményeimet *Horvát Istvánnal!* Talán még nem volt magyar ember, kinek lelkét oly nagy mértékben töltötte be a *fajszeretet*, mint az én apámét. Nagy szó ez, — jól tudom; sőt valódi túlzásnak tűnik föl ez állítás, ha arra a két férfiúra gondolunk, kiket a Magyarok Istene jó kedvben adott ennek a nemzetnek: Kossuth Lajosra és Petőfi Sándorra; kik mindaketten a magyar fajszeretnek, a magyar génusznak a magyar hazafiságnak legdicsőbb kifejezői, legbámulandóbb képviselői, szóval a magyarságnak valódi megtestesülései. És mégis nagyon igaz az, amit a dicső emlékü b. *Eötvös József* mondott Horvát Istvánról, akkor, amidőn temették, »most temetik az utolsó *ázsiai* magyart«! Igen, ő olyan fajta magyar volt, a milyeneknek kellett lenniök a honfoglaló ősöknek. Nem egyszer mondotta is előttem büszke önérzettel »még az apám még a nagyapám is *véresszájú magyar* volt!« — Az ő erős fajszeretetének correlatuma pedig az idegennek gyűlöletében nyilvánkozott meg: gyűlölte különösen a németet, valósággal rajongott a francziákért, és mindennap imádkozott a szerencsétlen lengyel nemzet feltámadásáért. Ez az ő német-gyűlölete már gyermek korában is kitört belőle. Mint kis diáknak, az iskolában németül kellett volna írnia; de ő kijelentette, hogy nem ír németül; e makacosságáért aztán az osztály tanítója Neichel Ferencz lehuzatta őt, és minden csapás után azt kérdezte tőle: »hát nem írsz németül?« nem irok nyöszörögte a kis fiú fogcsikorgatva, — és nem írt németül. Midőn 1830 octóberében engem Székes-Fehérvárra vitt az atyám a Cisterciák convictusába, ahol négy évet töltöttem, meglátogatta velem együtt az öreg Neichelt, és tréfálódva mondotta neki: »emlékszik-e még Spectabilis arra, mikor engem megveretett, amiért nem akartam németül írni«, amely megjegyzés az öreg urat nem csekély zavarba ejtette! — Csakis az ilyen »ázsiai« magyar ember agyában keletkezhetett az a gondolat, hogy első-szülött fiát *Árpád* névre kereszteltesse. Amikor engem Ürményi József országbíró keresztvizre tartott, a keresztelő pap kérdésére szívszorongva rebegte Ürményi az »Arpadus« nevet, és boszúsan dörmögte magában, »ugyan mi jutott eszébe az én secretariusomnak, hogy a fiát ilyen bolond névre keresztelteti«. A pesti magyarság körében ellenben az Árpád név örvendetes meglepetést keltett. Vitkovics úja Döbrentei Gábornak (1820. febr. 26.) »Horvátnak tegnáp-

előtt fiat szült az ő jó felesége. Árpád: István nevet kapott a keresztségben; a keresztkoma Űrményi, az ország bírása volt. Ily nevezetesen kezdődött e kisdednek világi létele. Hát neked mikor születik Zoltánod?» (Lásd Vitkovics Válogatott Leveli 67-ik lap.) — A jó példát, melyet Horvát István adott, idő folytán többen követték, nevezetesen Sztrokay Antal, pesti ügyvéd, utóbb akadémiai tag és Karacs Ferencz a híres rézmetsző; de ez a két Árpád nem érte meg a férfikort. Ma már alig tudja valaki, hogy *a régi magyar személynevek használatát egyenesen Horvát István hozta divatba*. Nem egyszer hallottam tőle gyermek-koromban ezen szavakat: »jegyezd meg jól, fiam, hogy Árpád vezér sokkal nagyobb ember volt ám, mint a római egyháznak bármelyik szentje: azért kereszteltettek én téged az ő nevére!» S ezt ő mondta, aki vallás dolgában legkevésbé sem volt Voltaireianus. — Ezt a szót »német« ritkán ejtette ki becsmérő jelző nélkül; — úgy tudta ő, mint senki más, mit szenvedett ez a nemzet, mióta Bécs uralma alá került. Történeti tanulmányai meggyőzték őt arról, hogy nincsen az az *erőszakos eszköz*, nincsen az az *alattomos eszköz*, melyet a bécsi udvar ne használt volna föl — háromszáz év lefolyása alatt szakadatlanul — avégből, hogy a magyarból osztrákot, természetesen német nyelvű osztrákot csináljon; vagyis más szóval, hogy a magyar nyelvet és nemzetiséget a föld színéről lehetőleg eltüntesse; vagy legalább is a magyarság életerejét megtörje. — Mint az országbíró titkárja pedig nap-nap után látta, mint németesedett el, mint fajult el (igen kevés kivétellel) a magyar arisztokrácia; látta mint váltak vak eszközeivé a magyarságot-cinyomó bécsi kormánynak még a magyar származású főbb hivatalnokok is; látta, mint iparkodtak egymást szolgálkúságban felülmulni. Midőn a napoleoni háborúk idején egy ízben az országbíró fölhítták Bécsbe, — a kabinet-ülésben azon kérdést intézték Űrményihez, vajjon nem kellene-e a Karokat és Rendeket a magyar nyelv tárgyában teendő concessiók által lekenyerezni, hogy azután az újonczok s a rendkívüli subsidiumok megajánlásában annál készségesebbek legyenek: Űrményi erre azt felelte, hogy ez egyáltalán nem szükséges, fog a dolog menni ilyen concessiók nélkül is; és mikor aztán a kabinet-ülésből haza jött, ezen szavakkal fogadta az elébe siető Horvátot: *iterum destruxi vestram stupidam linguam hungaricam!*« Mintha kést döfött volna belém, mondotta az apám keserűen, midőn azt nekem mint fölserdült ifjúnak elbeszélte. — Már akinek ereiben magyar vér buzog, és aki az általam elmondottakat figyelembe veszi, az előtt bizonyára érthetővé leszen az, amit Wertheimer »Ausztria és Magyarország stb. Budapest 1892« című munkája II. kötetének 440-ik lapján Horvát Istvánról

(ennek napló-jegyzetei alapján) fölemlít; Wertheimer szavai ezek: »Horvát István és Virág Benedek abban mindenesetre megegyeztek, hogy hazánkra nézve a legnagyobb szerencse volna, ha Napoleon által a Habsburgok uralmától megszabadíthatnák. Sőt Horvát azt gondolván, hogy a francia császár készséggel segíteni fog ebben, — küldöttséget kívánt ahhoz meneszteni, hogy tőle hazánk részére királyt kérjen. De bármennyire rajongott is e tervért, a hideg számítás még is győzött, mert be kellett látnia, hogy Ausztria uralmától, ennek teljes leveretése esetében sem volna lehetséges szabadulni.« — Gyanús szemmel is kísérte Horvátot a bécsi titkos rendőrség folyton-folyvást és kikémlelésére *Schlegel Frigyes* hírneves német írók küldötte Pestre, ki miután katolizált, a bécsi udvar szolgálatába állott. Schlegel azt a furfangot eszelte ki, hogy ő majd leitatja Horvátot, s azután szép szerivel kivesz belőle minden titkot; ámde ez egyszer rúdul felült tervével Schlegel; mert a vasfejű magyaroknak nem ártott meg a magyar bor; amíg a német ember attól teljesen elázott, amint azt az apám nevetve beszélte el. — De még évtizedek múlva is benn volt ő a fekete könyvben; *József főherczeg* (a nádor) fejcsóválva mondotta Stoffernek a palatinalis cancellaria igazgatójának Horvát Istvánról: »Das is a Krutz! Das is' a grosser Krutz!!« azaz hogy nagy kurucz — amit Stoffer csak úgy négy szem közt súgott meg Horvátnak. — Íme ilyen magyar ember volt Horvát István; és csakis az, aki őt magát közelebbről ismerte, vagy legalább azt a nemzetietlen kort, melyben Horvát működött, *a magyar hazafi szemével és szívével* vizsgálta, tanulmányozta, — csak az ítélheti meg helyes szempontból Horvát Istvánnak magyar őstörténelmi ábrándjait: a mai kosmopolita historikusok, kik Horvát Istvánt csak ócsárolni tudják, egyenesen azt documentálják ezzel, hogy sehogys sem bírják megérteni a háromszázados elnyomatás által előidézett **nemzeti visszahatást**, mert ha birnának kellő történelmi érzékkel, akkor bizonyára észrevennék, hogy Horvát István őstörténelmi ábrándjainak lélektani kulcsa közt és a chiasmus lélektani alapja közt van bizonyos analogia: t. i. az egyik is, a másik is az volt a maga idejében, amit német írók »psychologische Unvermeidlichkeiten« szókkal fejeznek ki: Horvát István a multnak álmodott dicsőségében keresett vigaszt és reményt, — a chiliasták pedig a jövőnek remélt boldogságában kerestek vigaszt és reményt. A genialis *b. Eötvös József* írja Horvát Istvánról: »tekintsünk háladatossággal vissza a férfúra, ki multunkat talán csak azért festé oly dicsőnek, hogy a jelen nyomorultságát velünk inkább éreztesse, s nagy eldődeink példáinak követésére serkentsen!« (L. Pesti Hirlap, 1846. június 21. Agricola levele.) — Még legutolsó

műve is a »Szlavinokról azaz kérkedőkről« a már akkor mutatkozó panszlavisztikus izgatás okozta hazafias fölháborodásának volt kitörése. És hogy ismét b. Eötvös József szavait használjam, »nemzetiségünknek a bálványozásig vitt szeretete« volt az, mi őt az őstörténelmi ábrándok országába terelte, — »s azon óriási honszeretet hatalma (mondja b. Eötvös), mely a tudóst elragadta, elragadta tanítványait is;..... nem volt tanítóiink között, kitől annyian tanulták volna a hazát szeretni!« Igen (teszem hozzá én), ő apostol volt, a magyar nyelv és nemzetiség lánglelkű apostola!! Most, amidőn a honalapító ősöknek, ezeknek az ázsiai magyaroknak emlékét készülünk megünnepelni: időszerűnek tartottam az utolsó ázsiai magyarnak emlékét föleleveníteni! (Vesd össze a Horvát Istvánról imént elmondottakat a »Századok« 1879-iki évfolyamában megjelent »Adalék irodalmunk történetéhez« című czikkemmel.)

Amikor én gyermekéveimet éltem, azon időtájt az atyám még folytonos érintkezésben volt az irodalom akkori koryphaeusáival, — sőt többekhez a legbensőbb barátság csatolta őt. Szokása volt, mikor íróbarátait meg-meglátogatta, engem magával vinni; valamint abban is kedve telt neki, hogy velem magyar költeményeket szavaltatott előttük. — Igen gyakran látogatott el Budára *Virág Benedek*hez; Virággal való érintkezéseimről Ompolyi Mátray Ernőhöz intézett azon levelemben szóltam, mely a »Hon« 1879-iki 282-ik számában jelent meg: a Virágtól kapott Kempis Tamást, melyben a címlapon a dicsőnek kezeírása látható, mai nap is drága ereklye gyanánt őrzöm. — Elvitt az atyám több ízben *Kisfaludy Károly*hoz is, ki igen jó volt irántam, s az Aurórával és rajzmintákkal ajándékozott meg; ő előtte Sándor bátyjának rövidebb regéit kellett szavalnom (már t. i. ahogy egy kilencz-tíz éves gyermek szavalni tud); mikor egy ily alkalommal a Szentmihályhegyi Remetét mondtam föl előtte s azon versszakhoz értem »Te szerelmem lángjainak boldogtalan kedvese, lelkem fanyar kínjainak tovább ne légy részese« stb., — ezen stropha hallatára Kisfaludy Károlynak szokatlan jó kedve kerekedett, melyet én akkor sehogy sem bírtam magamnak megmagyarázni; csak érett koromban jöttem rá, hogy Kisfaludy Károly derülségét az a rendíthetlen komolyság okozta, amelylyel én, kis fiú, ezt a pathetikus stróphát elmondottam. — Mit szóljak *Vitkovics Mihály*ról, kinél leggyakrabban fordultam meg az atyámmal; mintha most is látnám nemcsak őt magát, hanem Theodóráját is; mintha hallanám — temetésekor — a »Goszpodipomiluj«-t, melyet a rácz pap intonált: kevéssel halála előtt ajándékozott meg Meséinek és Verseinek 1817-ben megjelent kötetével, bele írva e

dedicatiót »Horvát Árpádnak István Fijának Hazafiúi ösztönül és Emlékül adta 1829-ben martius 2-án a szerző.«

Az imént elmondottakat szükségesnek tartottam fölemlíteni, — mert aki ezeket nem tudja, az előtt majdnem érthetetlen az, hogy én nyolcz éves koromban kaptam levelet *Guzmics Izidortól*, Pannonhalmáról, — kilencz éves koromban pedig magától a nagy *Kazinczy Ferencztől* Széphalomról; e két levél, úgy hiszem, eléggé érdekes arra, hogy napfényre bocsássam; azt pedig, amit Szemere Pálról, Kulcsár Istvánról, Májér Józsefről, Horvát Endréről tudnék elmondani, — azt ez alkalommal mellőzöm, nehogy e folyóirat hasábjából a kelleténél többet találjak igénybevenni; adom pedig a két levél szövegét betűhíven:

Pannonia tetőjén 1828. 10-d. Auguszt.

Kedves Árpádom
Istvánomnak derék fija!

Még mikor édes Apád barátságos házánál oly szépen, oly tüzesen mondad el a nagy Révai verseit, hogy bele betegednél, megígérém néked magamban az általam fordított görög költőnek verseit, hogy fogjon helyet kisded könyvtáradban. Ime most tellyesítem keblemben akkor fogadt fogadásomat. 'S minthogy Apád előtt sikeresen volt könyörgő levelem, hogy küldené meg nekem Révai búcsúzását Paintnerrel; légy kérlek Te Előtte esedező helyettem; mond neki, hogy nálam Révaitól száznál több levél vagyon Paintnerhez. Legyen esedezésed sikeres, és élj, neveddjél testben és lélekben, 's emlékezzél rólam

Guzmics Iszidórról.

Csókkold helyettem Apádot; tiszteld igen jó Anyádat, és köszönts Lotti Nénédet, és a mosolygó Gyulát.

Széphalom August. 10-d. 1829.

Horvát Árpádnak
Kazinczy Ferencz

Te már gyermekkorodban kezdesz gyűjteni, 's czzel mutatod, hova indulsz. Engedd nékem azt az örömet, hogy a' világnak és a csillagos égnek e két golyójival gazdagíthassam gyűjteményed. Lesegessd a' belsőn, merre víve fáklyát nekünk nagy atyád, hogy elcink eredetére 's útjaira akadjunk; és ha majd felserdülsz, a külső nézése mellett olvassd meg a Scipio' álmát Ciceróból, 's azzal gerjeszgesd lelkedet azzá lenni a tiednek, a' mi nekünk atyád volt. — Élj kedves gyermek, 's teljesítsd be minél előbb reményinket.

Kérdem most már, — nem a legfényesebb illusztrációja-e ezen levél Kazinczy Ferencz gerjesztő hatásának és szellemi életünk legparányibb

mózzanataira is kiterjedő érdeklődésének? Nem bámulandó-e az, hogy ennek a nagy embernek figyelmét még az oly jelentéktelen dolog sem kerülte ki, mint amilyen az volt, hogy ez a nyolcz-kilencz éves gyermek a könyveket bujja, gyűjt, áhitattal hallgatja az irodalom akkori jeleséinek társalgását? Nem lélekemelő látvány-e az, hogy ő — a magyar íróvilágnak ez időtájt országoshírű, köztiszteletben álló, ünnepelt patriárchája — nem tartja méltóságán aluli dolognak ennek a gyermeknek Széphalomról buzdító levelet írni egyenesen azon remény fejében, hogy ebből a gyermekből idővel talán még lehet valami! Valóban! ez a levél is egyik igen érdekes documentuma Kazinczy Ferencz nagyságának!

Ilyen szellemi légkörben és ilyen behatások alatt növekedvén föl, nagyon természetes, hogy intellectuális tekintetben aránylag fejlettebb voltam, mint a velem egykorúak legtöbbszei, úgy hogy már tizenhat éves koromban tettem le a philosophiae doctoratum, húsz éves koromban a juris doctoratum, s a következő évben az ügyvédi censurát. Ugyancsak 1841-ben pályázat hirdettetett a Schwartner halála óta üresedésben levő diplomatikai tanszékre s a tanszékkal összekötött egyetemi könyvtárőri állásra: amely pályázatban azután én is részt vettem azon évi szeptember 25-ikén. Ötven év előtt, amidőn t. i. ez a pályázat megtartott, még szó sem volt és nem is lehetett szó irodalmi munkálkodásról; ilyesmit az akkori fejletlen irodalmi viszonyok közt a pályázóktól józannál nem kívánhatott senki: ekkor a tanszék elnyerhetésének criteriumát a pályázók zárthelyi-dolgozatai s a szóbeli előadásuk képezték és nem az irodalmi munkálkodás. A tanszékek elnyerésének ezen régi módjáról a mai kor emberei nagyon kicsinylőleg szoktak nyilatkozni, — ami pedig igen nagy tévedés. A feledhetetlen *Pauler Tivadar*, ki az egyetemi életet úgy ismerte, mint nálunk senki más, így nyilatkozik ezen pályázatokról: »ezen módnak minden hiánya mellett az volt tagadhatatlan előnye, hogy a tanszékek betöltésénél gyengítette, sőt gyakran lehetetlenné tette a pártfogásoknak hatását; mert ha azok érvényesülhettek is oly esetekben, midőn a pályázati munkálatok egyenlők vagy egymáshoz közelállóak voltak, ellenkező esetben czélt nem érhettek és egyszernél többször a leghatalmasb pártfogások, szemben a munkálatok tartalmából kivilágító készületlenséggel, szenvedtek hajótörést« (Pauler, Adalékok stb. 234. l.). Amiket Pauler Tivadar az imént idézett passusban mond, azok valóban arany-szavak, — mert arany-igazságok! — És épen Pauler Tivadarnak ezen szavai által érzem magamat feljogosítva arra, hogy önérzettel mondjam ki, hogy engem nem protectio, nem nepotismus juttatott egyetemi tanszékhez, hanem juttatott ahhoz pályázati zárthelyi-dolgozatom. Reseta János, egyetemi tanár, az

atyám földije és benső barátja, írja nekem 1842-iki augusztus 16-kán: »Sietek tudodra adni kedves Árpádom! hogy ma a Diplomaticai Cathedrara a Helytartótanács által első helyre candidáltattál, minnekutána már ezelőtt kilencz nappal az úgy nevezett Stud. Commissióban ugyan elsőnek voltál kijelelve. Örömmel tudatom veled azt is, hogy minelőtte a dolog felvételét a Stud. Commissiónál, maga Ó Exc. b. Mednyánszky nekem a többi közt e szavakat kegyesen mondotta: Ich habe flüchtig die schriftlichen Arbeiten der Concurrenten durchgeblättert, Horvát hat mir am besten gearbeitet.« És hogy báró Mednyánszky Camerae Praesesnek és a Studiorum Commissio elnökének ezen nyilatkozata nem volt conventionalis phrasis, abból tűnik ki, hogy néhány nappal Reseta levelének vétele után maga a báró szólított fel engem, kit addig nem is ismert, jöjnek házához és töltsék nála két évet avégből, hogy ez idő alatt Géza fiával mint magántanulóval a két-éves jogi tanfolyamot elvégezzem, — amire én a legnagyobb készséggel vállalkoztam s a két évet a báró házánál tényleg kitöltöttem. A hely szűke nem engedi azt kifejtennem, hogy báró Mednyánszkynek váratlanul bekövetkezett halála mi-módon késleltette végleges kineveztetésemet; csak azt kell kiemelnem, hogy midőn atyámat a mellvízkór leverte a lábáról, az Egyetem Bölcsészeti Kara 1846-ki május elsején nemcsak a diplomatika, hanem egyszersmind a magyar nyelv és irodalom tanszékének helyettesítésével bizott meg. — Közleményeim fonálán most ismét oly időponthoz értem, amely korból egy igen érdekes levelet mutathatok föl, — s ez *Garay Jánosnak*, a költőnek levele; mely szórul-szóra így hangzik:

Tisztelt polgártárs!

Többszöri keresésem után sem lehetvén szerencsém Önt otthon találhatni, szabadjon e sorokkal szívesen figyelmeztetnem, hogy holnap levén azon nap, mellyen egyezésünk szerint Ön engem tanári székembe igtatni fog; bizodalmasan kérem tehát, határozza meg találkozásunk helyét és óráját.

Én két negyed 9 órakor Önhez indulok, azon esetben, ha ellenkezőt nem követel Önnek soknemű elfoglaltsága.

Az ellenkezőről tehát magamat tudósítani kérem; ha levelét vagy izenetét nem veszem, annyit teend, hogy ajánlatomat elfogadta.

Tisztelettel maradván

Pest, máj. 1. 1848.

baráti tisztelője
Garay János.

A cím ez: Horvát Árpád tanár polgártársnak szíves tisztelettel.

Garaynak ezen levelében vannak olyan vonatkozások is, melyeket commentár nélkül ma már nem érthet senki. A legelső, ami a figyelmes olvasónak kell hogy feltűnjék, — ez azon anomália, hogy Garay Horvát Árpádot szólítja fel arra, hogy őt tanszékcébe bevezesse, beiktassa! Hát nem volt a pesti Egyetemnek Rectora, nem volt a Bölcsészeti Karnak igazgatója, dékánja, seniora? hiszen ezen egyetemi dignitariusként dolga volt volna Garayt az egyetemi hallgatóknak bemutatni! És mi volt Horvát Árpád, hogy ezen hivatalos funkciót neki kellett végeznie? Hát biz' én ekkor még magam is csak supplens voltam! Hogy történhettek hát ily rendellenes dolgok? Elmondom azonnal. Midőn 1848-iki márczius tizenötödikén a forradalom Pesten kitört, rögtön fenekestül fölfordult minden az egyetemen. Az egyetemi ifjúság, élén Vasvári Pállal és Vidacs Jánossal, a mozgalomban igen tevékeny szerepet vitt, s az előadásokról egészen elmaradt; — az egyetem ügyeit illetőleg pedig abban állapotok meg az ifjak, hogy április 2-ikán egyetemi közgyűlést tartanak, amelyre az újonnan kinevezett közoktatásügyi minisztert: báró Eötvös Józsefet is meg fogják híni avégből, hogy sérelmeiket és postulatumaikat a Miniszternek előterjeszthessék. Ez a közgyűlés csakugyan megtartatott április másodikán; és minthogy ezen közgyűlés már csak az egyetem történetének szempontjából sem ignorálható egészen, — adom e közgyűlés leírásának bevezető részét, úgy amint az a Pálly és Csernátoni szerkesztette »Márczius Tizenötödike« című napi lapnak április 2-diki számában a 61-ik lapon olvasható; e cikk, melyet kivülem ma már bizonyára senki sem ismer, így kezdődik: Ma délelőtt tíz óra után nevezetes gyűlés volt az egyetemen. A tanuló ifjúság Eötvös József közoktatási minister polgártársunkat egy küldöttség által a gyűlésbeni részvételre kérvén meg, a rendelt órára az egyetem nagy termébe az egyetemi polgárság tömegben jelent meg. A minister minden leírasi tehetséget túlhaladó örömrivalgással fogadtatott. A szószékre Vidács joghallgató lépett fel, ki a polgárminister előtt az ifjúság kívánatát előterjesztette. Az ifjúság szerinte el van határozva, az egyetemet inkább elhagyni, mint tovább oly pedans és obscurus tanítók leczkéire jární, mint a jelen tanárok nagy része. A termet minden oldalról e kiáltás: nem kell jezsuitismus — tölté be. A jogtanárok közül az ifjúságnak egyben sincs bizalmok. A philosophiai osztályból Horvát tanáron kívül egy sem kell stb. stb. stb. — — Már csak a közlöttekéből is látható, mily kényes helyzetbe jutott a nemeslelkű báró Eötvös József. Minthogy az ifjúság kijelentette, hogy az eddig működött tanárok előadásait nem fogja látogatni, — a minister, nehogy a semester kárba vesszen, kénytelen volt a tanszékek helyettesítéséről

gondoskodni. A matematikára Vállast szemelte ki, a philosophiára Purgstallert: e két szakra nem volt nehéz alkalmas embert találnia; de annál több gondot okozott a miniszternek a történelmi tanszék betöltése, melyet a forradalomig Reisinger János látott el (ugyanaz, ki a Bach-korszak idejében tíz évig volt a Bölcsészeti Karnek gf. Thun által kinevezett dékánja). Reisinger a magyar történetet egészen osztrák szellemben adta elő; ez a körülmény, úgyszintén az ő fogyatékos magyar nyelvismeretei, őt az ifjúság előtt részben gyűlölet, részben nevetség tárgyává tették, — így tehát márczius 15-ke után nem volt neki maradása az egyetemen. Ekkor báró Eötvös figyelme énfelém fordult, mint aki (az egyetemi ifjúság április 2-iki közgyűlésének pronounciamentója szerint) a Bölcsészeti Karban az egyetlen possibilis ember voltam. A miniszter tehát felkért, hogy még a történelmi tanszék ellátását is vállaljam magamra. Én megköszönve bizalmát, kijelentettem, hogy három tanszéknek ellátása reám nézve teljes lehetetlenség, s hogy ezt a nagy terhet a legjobb szándékkal sem bírom el. Belátom, hogy igaza van önnek, mondá a báró; hogy tehát könnyítsek helyzetén, a tehernek egy részét leveszem az ön vállairól, s a magyar nyelv és irodalom előadását majd Garayra bízom. Így lett Garay János a magyar nyelv és irodalom tanára egyetemünkön; egyszersmind azt is meghagyta nekem a miniszter először élőszóval, azután pedig írásban, hogy Garayt és Purgstallert én vezessem be a reájok bizott tanszékekbe. Miután az 1847/8-iki tanév véget ért, következtek a végleges kinevezések; — báró Eötvös ez alkalommal is nagyon a lelkemre beszélt, hogy vállaljam el a történelmi tanszékét: de én a diplomatikai tanszékhez ragaszkodtam, — mint amelyhez pályázati dolgozatom alapján s az illetékes hatóságok kedvező candidatiója folytán jogos igényt tarthattam; így azután a miniszter június 18-kán a diplomatika ny. rendes tanárává nevezett ki, rendes tanári fizetéssel; ezen kinevezés érvényes voltát még a Windischgrätz hg. kormánya is elismerte 1849-ben; mikor azonban Haynau jött be az országba, akkor minden kinevezés, mely az 1848-ki márczius 15-ke után történt, érvénytelennek nyilvánított; de az a körülmény, hogy én a forradalmat megelőzőleg már két évig szolgáltam az egyetemet, s a diplomatikai tanszékre primo loco voltam candidálva, ez a körülmény eredményezett annyit, hogy engem, mint a diplomatikai tanszék supplensét azonnal alkalmaztak, — amíg a b. Eötvös által velem egyidejűleg kinevezett többi tanárok egytől egyig elvesztették tanszéküket. Mennyi kultúrtörténelmi adatot tudnék elmondani a bekövetkezett szomorú korszakból, amelyben bűn volt magyarnak lenni; amelyben nemzetáruló gazok versenyt garázdálkodtak ez országban az idegen burocraták,

kal; mennyit tudnék elmondani különösen arról, amit a francziák oly jellemzően »terreur blanche«-nak szoktak nevezni; ámde ezeknek fölem-
lítése íveket venne igénybe. — Én tehát közel nyolcz évig suppléáltam
a cassált rendes tanárt, azaz saját magamat. Végre azután az egyetemi
tanácsnak a ministeriumhoz intézett abbéli kérelmére, hogy a diplomatikai
tanszék ügyét végre-valahára már intézze el, gf. Thun 1857-ben kineve-
zett a diplomatika rendkívüli tanárává; de abból indulva ki, hogy ez a
tanszék 1777-ben 600 forint évi fizetéssel láttatott el, nekem — ki a
német világ beállta óta évi nyolczszáz forint helyettesítési díjat kaptam —
most mint véglegesen kinevezett tanárnak csak hatszáz forintot adott.
Mikor a tiszti esküt Kriegsau Helytartósági-alelnöknek kezébe letettem,
mialatt az eskü szavait vontatva utána mondtam, egyre azt mormogta
magában: »das is' kurios, jetzt hat er weniger als früher; das is' mir
no' nit furkummen! das is' kurios!« — Egyetemi tanár hatszáz forint
évi-fizetéssel, — s chez feleség és négy gyermek: ez bizony a fővárosban
körülbelül annyi, mint a koldusbot! Volt volna ugyan módja annak, hogy
rendes tanárságom reactiválását még a német világban érjem el; de a
föläjlanlott célhozvezető cszközt fölháborodással utasítottam vissza. Ugyanis
Langer, a zoologia tanára s a ministeriumnak igen bizalmas embere egy
ízben (midőn előtte kifakadtam) azt mondotta nekem »Schreiben Sie nur
einige Bogen deutsch, und ich verbürge es Ihnen, dass Sie in kürzester
Zeit zum Ordinarius ernannt werden«; a mire én azt feleltem, »ich bin
des Deutschen nicht in dem Grade mächtig, um in dieser Sprache
schreiben zu können«, — erre ő azzal vágott vissza: »lassen Sie das
gut seyn, Sie könnten schon, wenn Sie wollten, aber Sie wollen nicht«;
— így tehát mellékkeresetről kellett gondoskodnom. Két jövedelem-forrás
mutakozott ez időtájt nyomorúságos tanári-fizetésem pótlására: az egyiket
e bécsi ministeriumnak 1857-ki leírata jelölte ki, a mely tudatja az
egyetemi tanácssal, hogy legfelsőbb helyen megengedettett, hogy az
egyetemi könyvtárnál üresedésben levő könyvtártisztai állás nekem könyv-
tárőri czímmel s négyszáz forint évfizetéssel adományoztassék, ha ez
kívánatosnak mutatkozik; a másik jövedelem-forrást pedig az újonnan
föllállított Kereskedelmi Akadémia igazgató-választmányának meghívója
nyitotta meg előttem, a melyben engem a magyar nyelv és irodalom tan-
székének elfoglalására hí föl a választmány; — minthogy e tanszékkel
1200 forint évi-fizetés járt, és nekem házamnépét, mely nyolcz tagból
állott, kellett ellátnom, természetesen ez utóbbit választottam, s ezer
intézetnél négy keserves évet töltöttem. Az általam elmondottak után
már értheti az olvasó az én feledhetetlen barátomnak, a nagyérdemű

Toldy Ferencnek itt következő levelét és annak különböző vonatkozásait:

Bécs, sept. 27. 1857.

Tisztelt barátom uram!

Szíves köszönetemet azon bizodalomért, melyvel f. h. 23. költ levelében megtisztelt. A mai posta viszi a kívántat. Jól esik készséget mutathatni, ha csekély szolgálat által is csak, azoknak, kiket becsülünk és szeretünk.

De nekem volt ám ma örömem! A cultusministeriumban megtudtam, hogy Kegyed iránti folyamodásom sikerrel koronázott, s Kd a tudva levő módon egyszersmind Könyvtárré van kinevezve. *Olvastam* a Handbilletet. Azonban az utile csekély: $600 + 400 = 1000$ f. Örömemet a legközelebbi perczben megzavarta e gondolat: mit fog Kd hozzá mondani? Oh bár csak félig úgy örülne mint én. Ki is mutattam az illető referens osztálytanácsos előtt, mondván: Nincs szavam köszönni.... Úrnak ezt az eszközlést: Ön ezáltal a könyvtárt boldogította. Az erre következett beszélgetést, úgy hiszem, nem felejtí el Heuller úr; s ugyan így fogom a miniszternek is megköszönni e kinevezést.

Ennyit sebtiben, nehogy a postát elszalaszszam. De engedje Kd, hogy kérjem: írna a legelső postával s biztosítson, hogy nem neheztel, hogy e hinárba bele hoztam. Különben örömem nem tiszta.

De egyeztethető lesz-e a keresk. akadémiái tanárság ezzel? azonban ez az óraktól függ.

Szíves szeretettel

Kdnek

aláz. szolg. barátja
Toldy F.

Bármennyire óhajtottam is a jó Toldy, hogy a könyvtári szolgálatba belépjek, — be kellett látnia, hogy a fenforgó körülmények közt az valódi képtelenség volt volna. De midőn 1866 végén Cseri könyvtárőr meghalt, s én már nem voltam többé a Kereskedelmi Akadémiánál, — Cseri eltakarítását sem várva be, rögtön ellátogatott hozzám Toldy, s addig el sem hagyott, a míg ígéretemet nem vette, hogy most már vállalkozom a könyvtárőrségre, melyre azután báró Eötvös József kinevezett, s a rendes tanárságomat is reactiválta. — Kedélyesebb viszony, mint amilyen köztem és Toldy közt volt, valóban nem is képzelhető! S az erős kapocs köztünk nemcsak a kölcsönös rokonszenv volt, — hanem erős kapcsolatot képeztek köztünk a mi irodalmi tanulmányaink is. Midőn Toldy irodalomtörténeti tankönyvének első kiadását bevégezte, ezt a levelkét intézte hozzám:

Igen tisztelt Barátom Uram!

Ime a munka vége. Most a név és tárgylajstromot csinálni: az alatt talán Kegyed is elolvashatná az utolsó íveket. Alázatosan kérem pedig ezt, hogy néhány nap alatt, legfeljebb jövő keddig az oly barátságosan ígért észrevételeket a munka 2-ik felére is vehessem, s ami sajtóhiba, azt hátul még helyre lehessen hozni, a többit pedig tán cartónokra használhassam. A dolog most már sürgetős lett, mert usque ultimam politiára kellene mennie az egésznek.

Tessék megbocsátani alkalmatlanságomnak; de csak úgy leszek megnyugodva, ha bizodalmas kérésem teljesítetik.

A legőszintébb tisztelettel

Pest, nov. 24/65.

alázatos szolgája és barátja
Toldy Fer.

Büszke vagyok arra, hogy Toldy Ferencz, a magyar irodalomtörténet megalkotója, engem érdemesített azon kitüntetésre, hogy munkáját felülbíráljam. Sok ily levelkét tudnék tőle felmutatni; még utolsó levelkéje is, melyet halálának évében intézett hozzám, tudományos kutatásra vonatkozik, — adom szórul szóra:

Bp. június 2/75.

Kedves barátom!

Én egy kódexünket sem ismertem fel Corvinfélének, sőt bizton mondhatom, nálunk olyan nincs.

De van az Akadémiában, hol különösen érdemes lesz Sayousnak (Szájusz) Carbót nézni meg (Dialogus de Laudibus R. Matthiae); a muzeumban pedig még több van.

Szörnyen búsulok, hogy annyiszor hiába fáradtál hozzám. A mult héten az Akadémiában voltam elfoglalva, tegnap épen estve tettem látogatást. Pedig közelít a vég szükség órája.

Ölel tisztelő barátod
Toldy.

Mennyi kedélyesség van e néhány sorban! Nem egyszer mondotta nekem e szavakat: »oh milyen szerencse az mindakettőnkre nézve, hogy köztünk évről-évre bensőbb barátság fejlődött ki; — lásd, mikor évek előtt Bécsben voltam, és Lechner, az egyetemi könyvtár igazgatója, engem a könyvtári helyiségeken végig vezetett, az egyik teremben ezt súgta nekem: »Sehen Sie sich diesen Menschen an dort im Eck; das ist nur ein Amanuensis, und dieser Mensch verbittert mir das Leben!«; e szavakra én hitetlenül ráztam a fejemet, mert akkor még nem bírtam kellőleg felfogni Toldy szavainak súlyát; ma (három éves könyvtárigazgatói pályámra

visszatekintve) azt mondom: irigyelendő Lechner, aki ellen, mint könyvtárigazgató ellen, csak egy ember áskálódott, — én ellenem, mikor könyvtárigazgató voltam, sokan áskálódtak!

A mikor engem gr. Thun 1857-ben a diplomatika rendkívüli tanárává degradált, ugyanazon évben állítottott föl (miként már említettem) a pesti Kereskedelmi Akadémia, melynek intéző körei engem a magyar nyelv és irodalom tanszékére egyenesen Toldy Ferencz ajánlatára hívtak meg. A mai kor embere el sem bírja azt képzelni, mily német szellemű volt ennek az Akadémiának mind igazgató-választmánya, mind tanári-testülete, mind pedig tanuló-iffúsága, (természetesen a potiori fit denominatio, — mert hiszen kivételek itt is voltak.) A pesti Kereskedelmi Akadémia megalapításának idejében érte el hatalmának tetőpontját az átkos-émlékű Bach-rendszer s vele együtt a hivatalos germanisatio; elnyomatásunknak ezen szomorú korszakában kárörömmel hirdették országnak-világnak magyarfaló németek és szlávok »Finis Hungariae«! Könnyen érthető tehát, hogy valódi rögeszmévé fajult a fővárosi társadalom nem-magyar köreiben azon balhit, hogy Világosnál a magyarság napja örökre lehanyatlott, és hogy a német Ausztria mint Phönix megifjodva kelt ki hamvaiból. Ebből a minden tekintetben téves nézetből ma már jóformán kiábrándultak az emberek; ámde akkor, amikor a Kereskedelmi Akadémián a tanfolyam megnyílt, a német civilizátorok s a velők egy húron pendülő idevaló hitvány pribékek a magyar nyelvet, ezt a »bárbár« nyelvet, ahogy ők maguk közt mondani szokták, csak úgy tekintették, mint valami értéktelen lomot, — habár a világ előtt hazafias phrazisokat hangoztattak is: mi volt tehát természetesebb, mint az, hogy a Kereskedelmi Akadémia növendékei (néhány magyar fiú kivételével) szintén csak félvállról vették ezt a tantárgyat, — már csak azért is, mert a tannyelv az Akadémián kizárólag német volt, úgy szintén a kereskedői osztály nyelve a fővárosban hasonlóképen német. Akadt a fiúk közt olyan is, aki midőn őt a magyar nyelv buzgóbb elsajátítására ezen szavakkal serkentettem: »Sie werden das Ungarische noch sehr brauchen können«! azt vágta a fejemhez »eher das Russische«! — Nem sokára, hogy a tanszékeket elfoglaltam, megindultak ellenem, mint az iffúság »lojális« (értsd: német) szellemének megmértelyezője ellen, a denunciációk, melyek következtében Prottmann, a főváros hírhedt rendőrfőnöke, engem magához hivatott, megdorgált, s az elbocsátatásommal fenyegetődzött. Végre még a budai Helytartóság is beleszólt ez ügybe, — s engem a következő leirattal vélt sújtani, melyre természetesen én mindig büszke voltam; adom ez actát betűhíven:

Nr. 3091.

präs.

An Herrn Dr. Arpad von Horváth Professor an der k. k. Universität, und an der Handelsakademie in Pesth.

Durch gepflogene Erhebungen, und durch Ihre am 8-tem Juni l. J. bei der k. k. Polizei Direktion in Pesth zu Protokoll gegebene Äusserung ist sichergestellt, dass Sie israelitische Zöglinge der pesther Handelsakademie — mit Hindeutung auf die angebliche Sympathie derselben, für das Magyarenthum, auf deren Grundlage sie durch den ungarischen Reichstag emancipirt worden sind — zur fleissigeren Eriernung der ungarischen Sprache aufgefordert haben, u. z. mit dem zu Missverständnissen führenden Beisatze, dass die Zukunft eine noch grössere Verbreitung des Ungarischen hoffen lasse, und diese Sprache bald nothwendiger werden könne als bisher.

Diese Äusserung lässt die besonnene, und taktvolle Haltung vermissen, welche eine der nothwendigsten Eigenschaften eines öffentlichen Lehrers ist; und da die Folgen einer solchen zu verschiedenartigen Interpretationen führenden Ansprache an Schüler niemals vorhinein bemessen werden können, sonach den Missgriff um so bedenklicher machen: so sehe ich mich bemüssiget, das erwähnte tadelnswerthe Benehmen Ihnen hiemit zu verheben, und Sie vor ähnlichen Ausschritten zu warnen.

Hievon setze ich gleichzeitig Seine Excellenz den Herrn Minister des Unterrichtes in Kenntniss.

Ofen am 19 Juni 1859.

Cseh.

Hát nem kulturtörténeti adat az, hogy volt idő, amidőn Magyarország főkörmányszéke a magyar nyelv tanárát megdorgálta, a miért ez azt merte mondani a tanítványainak »tanúljatok magyarul, mert a magyar nyelv sokkal szükségesebb lesz majd rátok nézve, mint ahogy ti azt ma gondoljátok«! — A Kereskedelmi Akadémiának egyik magyarfaló tanára (az importált civilisatorok egyike), kinek biztos tudomása volt az én folytonos zaklattatásomról, gúnyosan jegyezte meg előttem ez alkalommal »hiába rugdalóznak a magyarok a bécsi kormány ellen, mégis csak ők fogják a rövidebbet húzni«, — amire én csak annyit mondtam: látszik, hogy Ön nem ismeri a magyarságot, das Magyarenthum ist nicht nur eine Nationalität, das Magyarenthum ist vielmehr eine Religion! arczának elborulása meggyőzött engem afelől, hogy szavaim szegét ütöttek a fejébe. — Ime ilyen rózsás pályája volt a magyar nyelv tanárának a német világban!

De nemcsak mint a magyar nyelv tanára tapasztaltam azt folyton-folyvást, hogy az »egységes összbirodalom« rögeszméje egyenesen megsemmisítésére tör mindannak, ami magyar, — hanem azonfölül még mint

a diplomatika tanárának is volt alkalmam meggyőződni afelől, hogy az a Gesamtösterreich-féle örült gondolat még a tudomány szentélyébe is betolakodni készül. Ugyanis amidőn *Sickel Tivadar*, a bécsi »Institut für oesterreichische Geschichtsforschung« igazgatója s ez intézetben a diplomatikának hírneves tanára 1858-ban Pestre rándult, engem legott fölkeresett, s én viszont, a míg csak Pesten tartózkodott, mindennap meglátogattam őt. Eszmecserénk tárgyát állandóan a diplomatika képezte; — beszélgettünk a többi közt a Pannonhalmi Apátság 1001-iki alapító-leveleiről is; erre vonatkozólag azt mondotta Sickel »úgy hallom, hogy még a pannonhalmi levéltárnok sem tartja ezen oklevelet hitelesnek: egyébként innen Bécsbe visszamenet ellátogatok Pannonhalmára is, s akkor aztán ezt az oklevelet behatóan megvizsgálom«. — Nagy érdeklődéssel tudakolta azt, hogy én mit adok elő az egyetemen tartott diplomatikai collegiumomban: amire én egész őszinteséggel azt feleltem, hogy előadásaimnak tárgyát a specialis magyar oklevéltan képezi. Hogyan! hát nem ad ön elő hallgatóinak német vagy osztrák diplomatikát? kérdé tőlem Sickel; nem — mondám én, — mert hiszen a német vagy osztrák diplomatikából esetleg tartandó collegiumhoz nálunk nemcsak a szükséges anyag hiányzik teljesen, hanem hiányzik azonfelül még a hallgatóságnál a kellő érdeklődés. — Nemsokára azután, hogy Sickel Pestet elhagyta, a következő levelet kaptam tőle, melynek közlését több tekintetben kívánatosnak tartom; adom azt az ő sajátos írásmódjával:

Hochgeehrter herr College

ich habe etwas auf dem gewissen, was ich ihnen eigentlich gleich von Martinsberg aus hätte schreiben müssen. ich hatte ihnen mitgetheilt, was mir von gewisser seite als äusserung des P. Maurus Czinár erzählt war. nun ich diesen sehr lieben alten herrn persönlich kennen gelern, muss ich jene mittheilung widerrufen. P. Maurus zweifelt keineswegs — und auch ich nicht — an der echtheit der Stephaneischen urkunde für Martinsberg. seine zweifel beschränken sich auf andere urkunden, worin auch ich im beistimme. Auf Martinsberg fand ich die freundlichste aufnahme. Maurus stand mir mit rath und that bei, so dass ich meine arbeit in wenig tagen vollenden konnte. ich habe 9 dortige urkunden für die Monumenta ausgewählt. P. Maurus hat sie dann selbst nach Wien gebracht, wo sie sofort aufgenommen sind und schon zur 3-ten lieferung benutzt werden. dafür werde ich dann andre hungarica erst etwas später bringen. das diploma Stephani konnte der erzabt nicht aus dem kloster fortgeben. der minister hat schon entschieden dass zwei photographen sich besonders nach Martinsberg begeben und dort an ort und stelle die urkunde aufnehmen.

Ihr schreiben habe ich nicht mehr überreichen können. ich trug nämlich S. Exc. die Sache mündlich vor und erhielt zur antwort, dass schon

unter den in Padua bestellten tafeln einige exemplare für Pest bestimmt, die sache also bereits erledigt. was ich dem Minister über die theilnahme, welche ihre vorlesungen finden, mittheilt, wurde mit sichtbarer befriedigung aufgenommen; nur glaube ich wird es im Ministerium gern gesehn werden, wenn sie sich nicht auf ungarische diplomatik allein beschränken, sondern von zeit zu zeit auch eine vorlesung über allgemeine diplomatik halten und dabei denn auch das deutsche urkundenwesen möglichst berücksichtigen. nicht als wäre mir das ausdrücklich in bezug auf ihre vorlesungen gesagt: aber ich glaube in dieser hinsicht genau zu wissen, dass man ohne dem studium der speciellen landesdiplomatik zu nahe treten zu wollen, doch auch den allgemeinen character dieser disciplin gewahrt wissen will.

Das exemplar der Monumenta werden sie erhalten haben, leider machen es finanzielle gründe unmöglich dass das Ministerium mehr als die zwei (Universität u. Museum) exemplare nach Pest schenkt. Wünschen sie mir mehr exemplare, so müssen sie gekauft werden. Muss ich doch selbst für unser Institut, für das zunächst das werk bestimmt war, exemplare kaufen. Stellen sie dann nur den antrag beim professorencollegium oder der bibliothek und verfolgen sie dann die sache, falls man dort schwierigkeit macht, bis ans Ministerium, das dann schon ihren antrag unterstützen wird. dass aus den fonds der einzelnen institute noch exemplare angeschafft werden, kann das Ministerium leichter anordnen, als dass es aus seinen fonds grössere anzahl von exemplaren verschenkt. — Wenn dortige zeitungten etwas über die Monumenta bringen, bitte ich mir die betreffenden nummern zuzusenden. in der hoffnung bald von ihnen etwas zu hören und mit der bitte, mich von allem was auf dem gebiete der ungarischen diplomatik neues vorkommt gefälligst in kenntniss setzen zu wollen, verbleibe ich

mit hochachtungsvollem freundlichen grusse

ihr ergebenster college
Th. Sickel.

Sickelnek imént közlött levelében kétségtelenül az a legérdekesebb, hogy ő, a ki köztudomásúlag a diplomatika legjelesebb művelőinek egyike, miután Pannonhalmán az Apátság alapító-levelét — a magyar diplomatikának ezen legrégiebb emlékét — gondosan megvizsgálta, — azt teljesen hitelesnek jelenti ki: s ez az ő votuma határozott nyereség a szóbanforgó oklevél hitelességének ügyére nézve. — De van azután egy másik passus ebben a levélben, amely élenken illusztrálja a germanizálásnak ezen korszakát, a mennyiben t. i. még oly nagy tudós mint Sickel, még ő sem birta magát emancipálni a germanizáló áramlat hatása alól; s ez levelének azon helye, melyben azt mondja az én diplomatikai collegiumomra vonatkozólag »dass man den *allgemeinen* Charakter dieser Disciplin gewahrt wissen will«: holott épen ő emeli ki az Acta r. et i. Karolinorumban

(a 41. lapon) »heutzutage ist weder die Möglichkeit noch das Bedürfniss vorhanden auf dem Gebiete *allgemeiner* Diplomatie neues zu schaffen; és épen ő hangsúlyozza a Mittheilungenben megjelent egyik czikkében »Wir treiben alle *Specialdiplomatie*; hja, ha a magyar ember csak specialis magyar diplomatikával foglalkozott, azt már aztán magyar chauvinismusnak bélyegezték a Bach- és Schmerling-korszakban; a németnek természetesen szabad volt kizárólag specialis német diplomatikával foglalkoznia. — Látjuk ebből, hogy a »Gesamttösterreich« emberei kétféle mértékkel mérték. És mégis ők s a velök szövetezett nemzetiségi kolompók vádolnak minket magyarokat chauvinismussal, — minket, akik két néptenger közé, a németiség és szlávtság közé vagyunk beékelve, és ezer-éves dicsőséges multunk után is még mindig kénytelenek vagyunk hazánk *magyar* államiságáért és függetlenségeért küzdeni!!

Közölhetnék még több levelet, iratot, melyek irodalmi vagy kulturális ügyre vonatkoznak; van köztök több olyan is, mint például *Horváth Mihály* püspöknek azon levele, melyet 1872-ben kaptam tőle, midőn t. i. a M. T. Akadémia fölhívására véleményes-jelentést készítettem a chronologiai pályamunkákról, — e levél annyira tele van magasztalásokkal, hogy valóban a szerénység tiltja nekem — azt ezen közleménybe fölvennem; van több ilyen még másoktól is, — ugyanez okból ezeket is mellőzöm.

HORVÁT ÁRPÁD.

~~118~~